

Josef Jiří Kolár (1812 – 1896): Pekla zplozenci (1853)

I. Na šibenici

Za času Rudolfova stál v Praze na rohu Platežské ulice zrovna proti kostelu sv. Martina pošmourný dům. Zevnější jeho podoba, jakož i ostatní jeho příslušenství, nebylo bez zvláštností, které oko mimojdoucího nemálo na sebe obracely. Bylť to příbytek nehrubě sešlý, zvenčí po stěnách zcela začouzený a zčernalý, bez ladu a skladu do všelijakých růžků a koutků vypouchlý – střecha goticky vyklenutá měla na místě štítu cimbuří, z něhož se dřevěná, poněkud obmešená vížka jak jehlanec vysoko nade střechy ostatních domů vypínala. (...)

V tom příšerném domě přebýval toho času *signor Giovanni Scota*, medikus, vyhlášený alchymista, a jak vůbec sprostý lid soudil, velký černokněžník a halapartník nejosvícenějšího knížete pána Satanáše.

Bylo to roku 1593 na den 25. máje před nedělí *Exaudi*, když se nad Prahou k půlnoci strhl nesmírný víchř, déšť a krupobití v průvodu hlučného hromu a nepřetrženého blýskání. (...)

Těch časův v městech pražských dály se zhoubné a nešlechtné vraždy v noci a ve dne, čímž Jeho Milost císařská pohnut jsa, ráčil přísně poručiti a naříditi, aby se ve všech třech městech na ryncích hlavních, ba i na dlouhých a širokých ulicích dřevěné pološibenice ustavěly, a šibenice takové slouly *justitiae*.

Na takové justicii uprostřed Koňského trhu visel za oné nadřečené bouřlivé noci člověk, podvečer teprve pro vraždu odpravený. Divoký víchř prudce mrtvolou klátil, až železný kruh, v němžto byl provaz na hřebu upevněn, šeredně vrčel a vrzal. (...)

Na šibenici však objevil se zápas podivný, příšerný, ba i poněkud veselý. Pravice totiž toho odpraveného zlosyna obživla a zápasila s kruhem železným, aby napomohla hrdlu vymknouti se z uvolněné klíčky v železném kruhu upevněného provazu. (...)

Konečně vzmohly se i nohy a křečovitými pohyby obrátům těla napomáhající, výdatné nalézaly podpory v levém ramenu, kterému se podařilo chopiti a držeti se trámu... tu náhle nezrocený blesk, provázen třeskotem hromu, zabrázdí v hustotě mraku a naplní celé vůkolí sirou a světlem, i – rozrazí kůl.

Mrtvola spadla na zem, majíc provaz okolo krku, a vytržený hřeb zařinčel v oblázkový kámen, až se zajiskřilo.

Člověk ten ležel drahnou chvíli v mráкотné mdlobě. Vzpamatovav se, počíná natahovati a omakávati údy, jako by se chtěl přesvědčit, zdali není sen, co se s ním dálo. (...)

Vtom se náhle ozvou kroky. (...)

Divoce vyplašen seběře se nešťastník ze země, a jakkoliv mu i nohy poklesávají, ubíhá dle možnosti z osudného místa. Dostal se do fortny v Prolomeném, je v svatohavelské čtvrti, zaskočí pak v loubí – vleče se dál a dále, a octne se konečně u dubových vrat příšerného domu signora Scoty. (...)

V nesmírné ouzkosti bije kamenem na dubová vrata a kvílí zoufanlivým hlasem: „Otevřete! Otevřete!“

Urychlené kročeje ozývají se z ulice, slyšeti řinčení zbraně, slyšeti již také volání: „To nějaký bandit! bandit!“

Nešťastník jest v největším nebezpečení – udeří kamenem na vrata podruhé – potřetí – vrata se rozltnou, on vrazí do domu, sklesne unaven tolikerým namáháním na jeho prahu – ponocní a halapartníci se náhle vyřítí, chtějí ho uchopit – vtom se vrata za ním zavrou – jest zachráněn.

Když se odsouzenec vzpamatuje, vypráví alchymistovi Scotovi – již starému, ale vysokému a stále urostlému muži s dlouhými bílými vousy a v černém aksamitovém taláru – svůj příběh. Během vyprávění se posilní vydatným jídlem, které přinesla Scotova stará hospodyně Abigaila.

Mladík se jmenuje Vilém Kurcín a spolu se svým dvojčetem Joštem – oba si jsou k nerozeznání podobní – pochází z významného měšťanského kutnohorského rodu. Matka jim záhy zemřela a oba chlapci následovali svého podivínského otce do Prahy, kde koupil známý Faustův dům na Dobytčím trhu. V tomto domě, spojeném s pověstí o proslulém německém alchymistovi, se otec Kurcín se svým pomocníkem věnoval alchymii a oba syny svěřil na vychování pražské jezuitské koleji Klementinu. Hoši bývali zvaní na setkání s otcem jen občas – a léta plynula, až bylo chlapcům dvacet let.

II. Alchymista

„(...) Bylo to v měsíci máji, když jsme z otcova rozkazu odebrali se do jeho domu. Byloť již pod večer, doba to návštěvy neobyčejná, jak se dříve nikdy nedělo, když jsme vstoupili do domu. Přišedše k zahradní mříži, chtěli jsme právě do zahrady vstoupit a tam dle obyčeje čekat, až by nás byl otec svým fámulem dal zavolat, vtom však nás zachvátilo přepodivné, nikdy námi nevidané divadlo.

Spatřili jsme totiž v lesku zapadajícího slunce ženu přespanilou, nad všecken obyčej krásnou, ana sedí na mohutném tygru a u velké veselosti se projíždí po zahradě.

Bylať jako Amazonka Penthesilea jen lehce přioděna. – Ach, při této vzpomínce všechny žily v těle mi sladkobolnou, vroucí touhou pohrávají – vidím ji v duchu, jako tehdáž, tu božskou, nepřemožitelnou ženu! – Seděla šikmo na tygru, spanilě objevujíc nožky neocenitelného půvabu. Její tílko bylo outlé a štíhlé a houpalo se v jezdění jako lašťovka na vlnách věterku – její oči – ach, možno-li popsati její tmavé, a přece tak žhavé oko, hroužící své plamenné šípy do nejtajnějších hlubin omámené duše! –, mezi polootevřenými rtíky korálové ohnivosti bělely se perel čistější zoubky – nad skvělost havraní peruti černější splývaly vlasy v nescíslných prstěncích po její šíji, její prsa napolo obnažená dmula se v přechvatu rozpustilého vyrazení jako na výsluní dvě pukající lilie – její obličej, ačkoliv bledý, měl dokonalý ráz anděla, který jeví sílu k zápasu s bohem – levicí držela uzdu a v pravici růži. – Stáli jsme jako v sochy proměnění.

Vtom mrštila po nás okem, usmála se vábně jako siréna, a trhouc tygrem zmizela za bezovým keřem.

Hned nato jsou oba mladíci přivedeni k otci, jenž se nachází ve společnosti dvou dalších mužů: Matouše Filoména, opata nedalekého kláštera, a Jachyma Langa, vlivného prvního komorníka císaře Rudolfa II. Otec Kurcín oznámí, že o nadcházející půlnoci zemře a že oba muže ustanovil vykonavateli své závěti, již nyní přečte. V testamentu jsou sepsány mocné poklady – v penězích, zlatě, drahokamech a perlách – které otec vydobyl neunavenou pracovitostí a nevšedním uměním z tajného lůna přírody. Hoši musejí přísahat, že jako jediní dědicové stráví v domě celý rok a pak se odeberou do Sváté země a tam prožijí další rok u řeky Jordánu (v níž byl pokřtěn Ježíš Nazaretský). Teprve potom budou moci volně žít a užívat svého báječného dědictví.

Otec skutečně v noci zemřel a pak byl pochován v klášteře. Po sedmi dnech za přítomnosti Filoména, Langa a několika městských úředníků oba bratři zhlédli v domě všechny v závěti vyjmenované poklady, k nimž samozřejmě náležel i dům s alchymistickou laboratoří, se zahradou a s tygrem v kleci. Mladíci stále vzpomínají na krásnou dívku, která se na něm proháněla, ale po ní není nikde ani stopy. Ostatní lidé z domu odejdou, ale večer se Lang vrátí s tím, že hochům ukáže poklad nejpозoruhodnější. A tak se také stane. Lang zavede bratry do laboratoře, kde je vystrojena bohatá hostina, a pak hochům odkryje ve výklenku obraz zpodobňující krásnou dívku, kterou znali ze zahrady. Oba hoši zjišťují, že v našich žilách začaly se divoké plameny chtíčů vzmáhati, a oba se vrhnou proti obrazu jako rozezlení turové. Obraz sice zmizí, ale z propadla v podlaze vystoupí živá dívka.

Lang zmizel v protějších dveřích. Popisovati blaženost, kteráž nás toho večera v náručí divoké Amazonky jak lesní proud zaplavila – byla by malicherná, horoucnosti mých citů nedůstojná práce. – Než záhy po medovině přišel pelyněk. Po večeři a nasycení všelikým nápojem usnuli jsme v krásném trojlistu spojení.

Spal jsem tvrdě, jako by tělo bylo dostalo uspávajícího nápoje, a mně se i zdá, že se tak stalo... Uprostřed blaženého spánku, ačkoli jsem se z něho neprobudil, pocítil jsem nenadále v levém křídle plic ostrou pronikavou bolest, jako by mně byl někdo dýku do prsou vrazil. A hle, když jsem se ráno probudil a víčka očí pootevřel, nemálo jsem se podivil – i probouzel jsem se víc a více z lenivosti a spatřil jsem vůkol postele státi biřice, halapartníky a dva konšely městské rady.

Amazonka byla zmizela a vedle mne ležel bratr můj Jošt zavražděn a proklán vlastní mou dýkou. Z levého křídla plic řinul se mu valný proud zčernalé krve. Já byl uchopen, do žaláře vlečen, před soud postaven, a poněvadž jsem na všechny od soudců činěné mi otázky neodpovídal, byl jsem co bratrovrah k smrti odsouzen a včera o šesté hodině na půlorloji odpraven na prostřední justicii Koňského trhu. Svatou však toho mám vědomost, že jsem bratra nezavraždil, jak to i posud cítím na levém plíci, a co nevinný člověk musil jsem podstoupiti ohavnou smrt.“ –

Tak ukončil jinoch smutnou historii svého mladistvého života.

„Hahaha!“ smál se a jásal Scota jako u vytržení, a bradavice na nose se mu třpytila jako červený uhlí. „Bud' mi trojnásobně vítán, neocenitelný, nesmrtelný oběšenče! Z jiného tvého nevinnějšího moku, nežli je tvá nevinná krev, zázračný vypučí květ! – Ploditeli neocenitelného pokladu, jehož již půl století hledám; ty jediný otče a tvůrce pravdivé zázračné mandragory!“

III. Stigma diaboli

Alchymisté totiž věří v rozsáhlé magické schopnosti rostliny mandragory, která roste ve Středomoří a na Blízkém východě a má narkotické účinky. Pověsti o jejím přínosu v oblasti okultních nauk souvisejí i s tvarem jejího kořene, který připomíná lidskou postavu. V alchymistických kruzích byla prý rozšířena představa, že mandragora vyrostne na místě, kde byl zabit nevinný člověk. Vilémův příběh se tedy Scotovi jeví jako osudové znamení, které jej má k mandragoře přivést. Scota se rozhodne učinit z Viléma svého učedníka a nastíní mu, co jej čeká.

„Milý Viléme, nešťastným, avšak nadmíru nezaslouženým osudem vyloučen byls z lidské společnosti a navždy odevzdán v zapomenutí hrobové. Mimo tento dům nejsi více na světě... Vstoupením do tohoto domu nabyls nového oživení, nového zrození, uvnitř tohoto domu povstal tobě nový, ačkoli co do prostoru a tělesné volnosti velmi obmezený svět. (...) Více však tobě zvěstovati musím, a zajisté tím potěším tvou, mnohými vědami napájenou duši – *duševní tvůj prostor bude zde rozšířen*: – opásám tvého mladistvého, bujarého ducha mohutnou perutí a v neznámé, posud netušené říši jej zašlu, by vypátral a zdvihl poklad, který jsa toliko majetností veškerého člověčenstva, státi se i musí majetností člověka jednotlivce, totiž poklad, který tě učiní rovným bohu. (...) – Tobě jedinému dána síla a moc, neboť jsem poznal kořen plemene tvého. Vstaň, oblec se a následuj mne!“

Když se to stalo, krácel alchymista, maje v pravici lampičku, vážným krokem ze dveří a Vilém za ním. (...)

VI. Mandragora

Uprostřed noci Scota s Vilémem odcházejí, aby ze země pod šibenicí na Koňském trhu vydobyli mandragoru. Mandragora je – i za účasti zakukleného samotného císaře Rudolfa – úspěšně nalezena a vykopána, a Scota se rozhodne, že s její pomocí stvoří z Viléma nového člověka. Avšak ještě dřív, než tak může učinit, Viléma vyhledá Abigaila a se slzami v očích jej varuje před Scotou.

IX. Athenora čili pec nesmrtnosti

Brzy nato Scotta odvede Viléma do své pracovny, tam se obřadně postaví do kruhu namalovaného na podlaze a označeného nápisem Adonai, a ze starobylé knihy začne číst.

„Tělesní nesmrtnost – poslední a největší květ lidského vědění. (...)

Ale tělo takové musí být prosto všech pozemských neduhů, prosto pozemských živlů, kteří zde se zovou voda, země, oheň a vzduch – musí být i prosto všech myšlének načerpaných z močálů života vezdejšího.

Chceš-li toho trojího dosáhnouti, musíš dříve obětovati své tělo a z něho vyloučiti duši a přestěhovati ji v bydlo *bez vzduchu vezdejšího*.

A když se tak stalo, přistoupí anatomák *moudrý*, položí tělo tvé na stůl, rozřeže je nožem britkým na sedm částí a obětuje je nesmrtnosti.

Ale nad různými částkami bude se ochranně vznášeti dobrá tvá vůle, že ses chtěl tak obětovati, a stane se těch různých částek spojující duší.

Recept na nesmrtnost a dokonalost pokračuje: sedm částí těla bude alchymisticky očištěno a pak vloženo do filozofické pece athenory, pod níž se bude zhruba tři čtvrtě roku topit magickým ohněm z různých vzácných materiálů.

A když to všechno *bez úhony* vykonáno, smekne se za jasného jitra prvního dne v měsíci devátém poklůpek sklenný s pece filozofické, zvané *athenorou*, a přítel tvůj vyskočí živ a vesel z odpočinku, a s nesmrtným tělem postaví se do světa na odiv všem mudrcům *pneumatologiae occultae* a plodit začne nové lidské pokolení.“ –

Vilém je na pochybách: přesvědčivost Scotovy řeči se mu v mysli střetává s Abigailiným varováním. Aby Scotta Viléma ke krvavé přeměně získal, dá mu nahlédnout přes sklo do jedné z tajných prostor svého domu: je tam Amazonka se svým tygrem. Scotta ji nazve Sempiternou (lat. semper = vždy, stále) a prozradí, že je nesmrtelná a že čeká na proměněného Viléma, aby spolu mohli žít ve věčné lásce. Milostnou touhou ovládnutý Vilém se nechá Scotou položit na měděný stůl a spoutat, a takto očekává své rozřezání. Vtom však na scénu vstoupí Abigaila s mandragorou v ruce a se Scotou svede souboj, kdy v sérii kouzel oba na sebe navzájem posílají hady, kočky, žáby, netopýry... Vilém se vymaní z pout a vrhne se na Scotu: během jejich zápasu uplyne lhůta vhodná pro Vilémovu přeměnu a mladík je zachráněn.

Mezitím jsme se dozvěděli, že celý Kurcínův poklad potají uchvátil zákeřný komoří Lang a císaři Rudolfovi namluvil, že alchymistovo bohatství naopak uloupila neřestná krásná Italka Sibylla, která údajně byla Vilémovou milenkou a kvůli níž Vilém probodl dýkou Jošta. Sybilla však prý Viléma okradla a zmizela do ciziny. Ve skutečnosti ovšem oba bratry omámil a Jošta zavraždil Lang, jenž nyní Kurcínův poklad ukrývá v tajné skrýši ve svých komnatách na Pražském hradě.

Císař Rudolf poklad potřebuje, aby mohli být vykoupeni jeho diplomaté, které zajali a uvěznil Turci. Do hry ještě vstoupí dvě krásné dívky: proradná nevěstka Lukrecia (původem z Itálie), která hrála roli Amazonky na tygru, a půvabná Jiřina, schovanka správce Rudolfova hradního zvěřince, která dokáže krotit lvy. Právě Jiřina je získána pro lest, kterou má být Lang usvědčen. Navíc se ukazuje, že po celou dobu nenápadným, ale účinným hybatelem děje byl opat Filomén. Události se prudce dramatizují: Scotta zahyne a dozvíme se, že Abigailina minulost skrývá mnohá tajemství. Vše ještě zauzlí banda všehoschopných šermířů, a ačkoli zjistíme, že Langův někdejší vražedný úskok

přežil nejen Vilém, ale i Jošt, přímočarý happy end na oba bratry nečeká. Jen Kurcínův poklad se dostane do císařských rukou a Lang skončí svůj život v žaláři.

Poznámky a vysvětlivky:

Adonai – jedno ze jmen, jimiž je v originální, hebrejské (judaistické) verzi biblického Starého zákona označován Bůh; **alchymisté** – badatelé v oboru alchymie, což byla (je?) nauka zahrnující mnohé poznatky z přírodních věd, ale také prvky magie apod.; alchymie souvisela nejen s hodnotnými vědeckými objevy, ale i s omyly a podvody; **Amazonky** – ve starořecké mytologii národ bojovných žen; **ana** – staročeské vztažné zájmeno (v žen. r.); **biřic** – ozbrojený vykonavatel úřední moci (před vznikem policie); **Dobytčí trh** – dnešní Karlovo náměstí v Praze; **Exaudi** – svátek v římskokatolické církvi spojený s prosebnými modlitbami; **fámulus** – pomocník; **fortna** – branka pro pěší; **halapartník** – ozbrojenec s dřevcovou zbraní halapartnou; **jezuité** – mnišský řád zaměřený mj. na výchovu chlapců v internátních školách – kolejích; **justitiae** [justycií] (lat. *iustitia* = *spravedlnost*); **Koňský trh** – dnešní Václavské náměstí; **Jachym Lang** (asi 1560 – 1609) – správně Filip Lang z Langenfelsu; jako nejvyšší komoří byl 1601 – 1608 nejvlivnějším úředníkem na pražském dvoře římského císaře a českého krále Rudolfa II., proslul jako intrikánský prospěchář, po svém politickém pádu zemřel ve vězení; **mandragora lékařská** – rostlina z čeledi lilkovitých, pro své psychoaktivní účinky bývala používána v magii apod.; **medikus** – zde člověk znalý lékařství; **nehrubě** – nevelmi; **pneumatologiae occultae** [pneumatologie okulté] – alchymistický obor zabývající se zejména působením nehmotných sil na povýšení kvality lidské bytosti; **signor** (pan) **Giovanni Scota** [siňor džovany skota] – správně Geronimo Scotta; italský dobrodruh a podvodník, který v r. 1590 přijel do Prahy a jako údajný alchymista pronikl do přízně Rudolfa II.; v beletrii ovšem mívá typické rysy alchymisty; **sprostý** – zde obyčejný; **stigma diaboli** – ďáblovo znamení; bodový znak na povrchu lidského těla, jenž údajně svědčí o spojení dotčeného jedince s ďáblem (v Kolárově románu jde o skvrnu ve Vilémově oku); **vezdejší** – pozemský, všední.

Josef Jiří Kolár: Pekla zplozenci: poznámky k interpretaci

Kolárův román *Pekla zplozenci* se svým námětem i zpracováním nachází na průsečíku tří oblastí literatury **preromantismu** (z něhož si bere tajemné prostředí, skryté identity a děsuplné dějové zvraty), **romantismu** (odkud čerpá zálibu v minulosti a outsiderský charakter hrdinů) a **novoromantismu** (jemuž vychází vstřícné působivými charakteristikami: od erotických témat až ke kontrastu alchymistických dílen a přepychového císařského dvora).

Jazykově se Kolár pohybuje v rovině, která již za jeho časů působila **poněkud archaicky**: všimněme si důsledného uplatňování předminulého času (*Amazonka byla zmizela a vedle mne ležel bratr můj Jošt zavražděn...*) či neobvyklých slov, která vyhlížejí jako archaismy (*příbytek nehrubě sešlý*) nebo jako archaizující neologismy (*obmešená, vypouchlý*).

Za vytvoření atmosféry rudolfínské Prahy si Kolár zaslouží vysoké hodnocení (byť se tu většinou omezuje na protiklad alchymisté–císař) a stejně tak je třeba ocenit, jak se úspěšně vyhnul jakýmkoli klišé (závěr příběhu obou mladíků a hlavních dívčích postav by i dnes předpověděl málokdo).

Ovšem zásadní **slabinu** představuje **nedostatečná vnitřní soudržnost i logika příběhu**. Zdá se, jako by Kolár začal psát fantazijní příběh, ale jako by zhruba po polovině změnil strategii a rozhodl se pro racionální vysvětlení všech bizarností. To se mu ovšem nemohlo podařit: např. kouzelnický souboj Scoty a Abigail může v takovém případě obstát jen jako snová scéna – ale takhle vůbec není podán; a vysvětlení všech Scotových tajemných rituálů ex post prostřednictvím důmyslných mechanismů působí křečovitě.

Kniha dneska už asi nikoho nechytne za srdce. Ovšem využít ji jako volnou inspiraci pro fantasy zpracování – literární či filmové – by stálo za pokus (promyšlenější, než byl někdejší Karáskův).

Josef Jiří Kolár, Pekla zplozenci, Praha 2002, s. 5 – 9, 14 – 15, 20 – 21, 23 – 24, 73 – 75.

<http://panorama.mnoho.info/tajemno/faustuv-dum>

<https://klub-ariella.estranky.cz/clanky/svet-bylinek/jedovate/mandragora.html>

<https://www.myartprints.cz/a/teniers-david/an-alchemist.html>